

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MAANEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved Claus Eskildsen og H. Lausten-Thomsen

INDHOLD:

Hans Neumann: Udgravning af en Jættestue i Garup.

H. Lausten-Thomsen: Skærbækpræsten.

W. Christiansen: Kolonisterne i Tønder Amt.

Et Kursus i Arkivbenyttelse.

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Banken for Brørup og Omegn

Aktieselskab

Kontortid 10—12 og 2—4
BRØRUP

Spare- og Laanekassen for Fros og Kalvslund Herreder.

Kontortid 9—12 & 2—5

RØDDING

Sparekassen for Randers By og Omegn

Kontortid 10—1 og 3—5
„Telefon 3310 (4 Linier).“
Randers

Banken for Skanderborg og Omegn

Kontortid 10—3 Telefon 516 og 517

Skanderborg

Aktieselskabet

AARHUUS PRIVATBANK

Aktiekapital og Reserver ca. Kr. 18 Mill.

Aarhus
Hovedkontor

København
Nygade 1.

Haderslev Amts aut. Destruktionsanstalt

Telefon Hammelev 32.

Selvdøde og syge Dyr afhentes overalt i Distriktet.

Støt de sønderjydske Indsamlinger

N. MIKKELSEN SØRENSEN

Murermester og Entreprenør

Ndr. Fasanv. 217 Tlf. C. 4520, Tåga 1700 og 1717
KØBENHAVN

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- og TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen i Aarhus.

St. Torv 6. Aarhus. Telf. 101

Kontortid: 10—1 og 2¹/₂—5¹/₂.

Graasten Bank ^A|_S

Kontortid 9—12 & 2—5

Lørdag 9—1

GRAASTEN

Spare- & Laanekassen for Kolding By og Omegn

Stiftet 1856

Reservefond ca. 1¹/₂ Million

Carl J. Ulrich & Søn

Aktieselskab

Haslev - Telefon 600

Horsens Landbobank ^A|_S

Kontortid 9¹/₂—2 og 4—5

HORSENS

Smith & Co. ^A|_S

Cykler og Cykledele
en gros
ODENSE

Reserveret

„B“.

Marie Christensen

Hjemmebageri & Conditori
med Thesalon

Bispetorv - Aarhus
Telefon 1939 - 3222

Udgravning af en Jættestue i Grarup.

Af Hans Neumann.

Det er ikke særlig mange Undersøgelser, Haderslev Amts Museum har foretaget paa Haderslev Næs i Aarenes Løb; hvad Grunden end kan være, kan den i hvert Fald ikke søges i, at der ikke skulde være noget at grave efter. Tværtimod er Haderslev Næs rigt paa Spor af Bebyggelse i den Del af yngre Stenalder, der i mange Henseender er et kulturelt Højdepunkt, Dyssernes og Jættestuernes i Aarhundrederne før og efter 2000 Aar f. Kr.

Fra Øsby Sogn kender vi henimod 40 af disse store Gravkamre, og der har jo været adskilligt flere, end vi kender, væsentligt anbragt i Nærheden af Kysten. Særlig stærkt bebygget var Halk Sogn, hvorfra vi har Kendskab til mellem 60 og 70 Gravkamre; det er sikkert Bankeldam og de dybe Dale derfra og fra Fuglsø og ind mod Grarup Sø, der har gjort det da skovdækkede Land mere tilgængeligt og aabent for et primitivt Agerbrug. I hvert Fald skyder Stenalderbebyggelsen en hel Tunge frem over Sode og Hejsager mod Grarup Sø og Grarup, og den Højtomt, hvis Udgravning her skal skildres, maa betragtes som den yderste fremskudte Post af denne Bygd. Herfra var der ikke langt til de mindre Bygder ved Haderslev Fjord, ved Solkærgaard, ved Lønt eller ved Nautrupgaard.

Dette Omraade havde ikke hele Stenalderen igennem været bebygget i den Grad; i Begyndelsen, hvor Folk levede af Fiskeri og Jagt, havde de holdt sig i Nærheden af Havet; at bosætte sig inde i den tætte Skov, der da dækkede det meste af Omraadet bag Stranden, var der ingen Anledning til. Men omkring Midten af 3. Aartusinde f. Kr. var der kommet nye Folk til, sandsynligvis indvandret sydfra, med nye Ideer og ny Teknik. De havde skarpe, slebne Økser, smukke Lerkar og først og fremmest et primitivt Agerbrug. De var derfor mindre afhængige af Stranden og desuden i Stand til at fælde Skov. Dette har de sikkert ogsaa gjort i nogen Grad, og de kunde da bosætte sig, hvorsomhelst de fandt Forholdene egnede dertil.

Om deres Agerbrug ved vi ikke meget og om deres Agerbrugsredskaber slet intet. Det er sandsynligt, at de fældede et Stykke Skov og brændte det og derefter med Asken som Gødning saaede i saa mange Aar, det gik an; saa maatte de tage et nyt Stykke. Om Jordens Behandling kan vi kun gætte. Deres Kornsorter kender vi; forskellige Sorter Hvede og to Slags 6-radet Byg. Det er omtrent, hvad vi ved om det første Agerbrug i Danmark. Unægtelig er der et stort Spring til vor

Tids Landbrug med Kunstgødning og Landbrugskonsulenter, men alligevel var det et stort Fremskridt fremfor Køkkenmøddingtidens passive Forhold til Naturen. Menneskene vilde nu selv være med til at bestemme, hvad Naturen skulde yde dem. Dermed var Spiren lagt til en mægtig Udvikling i de følgende Aartusinder.

Det er fra disse dygtige Folk, at vi har de store Gravkamre, Dysser og Jættestuer, og et godt Fund af nogle af deres Sager har vi gjort i et saadant Kammer paa Gaardejer Holms Mark i Grarup.

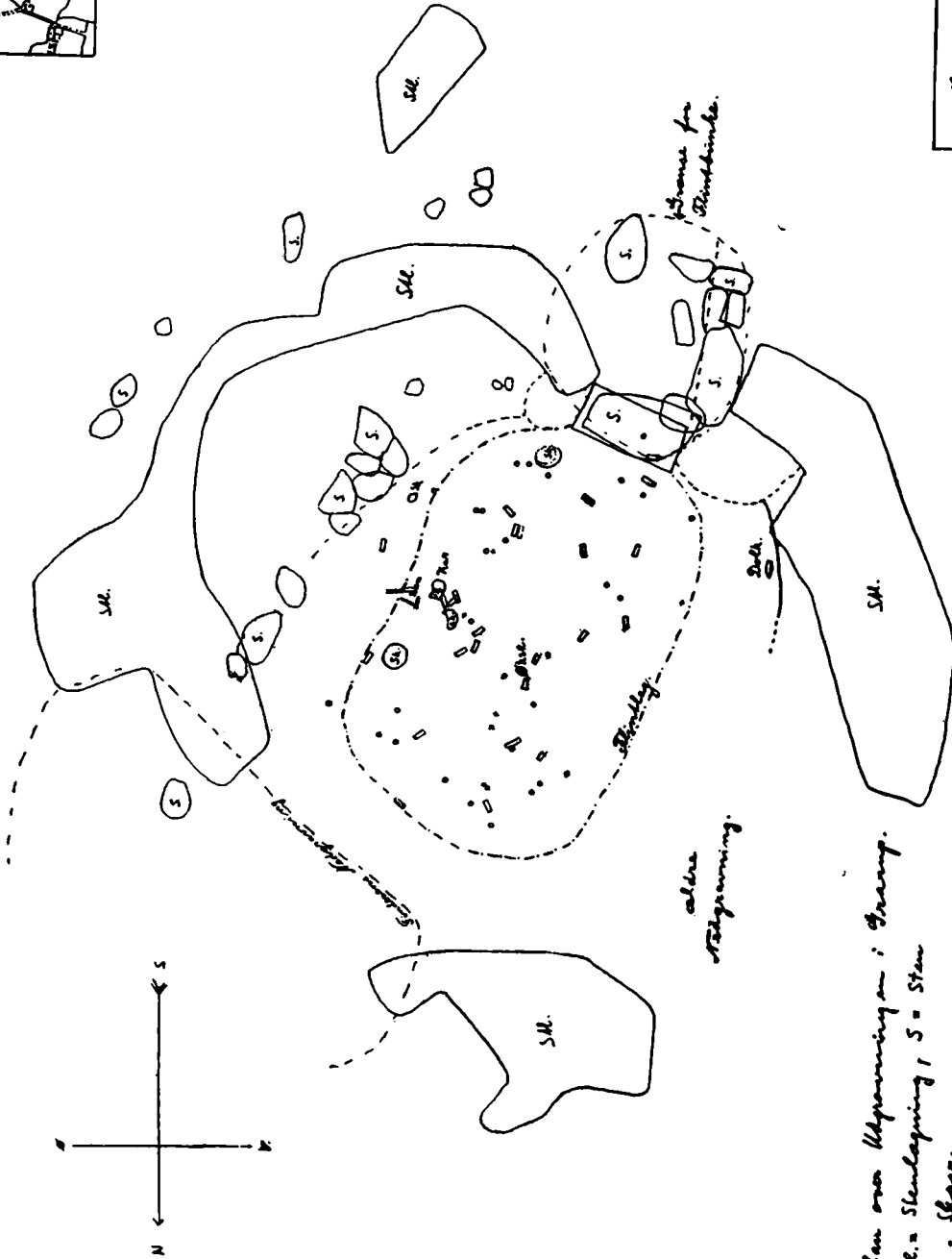
Kammer er nu en lille Overdrivelse, for Kammeret var borte; men Moder Jord har en god Hukommelse, og uden den vilde vi ikke vide ret meget af det, vi ved. For naar det er saadan, at man næppe kan stikke en Spade ned under Muldlaget, uden at det bliver at se for al Fremtid, saa kan man heller ikke bygge og fjerne et stort Gravkammer, uden at vi kan se det.

Højningen i Marken var ganske lav; lige under Pløjelaget fandtes en Del Stenlægninger, der med Afbrydelser laa i en Ring med ca. 4 m's Tværmaal. Det var Fundamentet til Kammerets store Sidesten og laa meget fast med Ler og knust Flint imellem. Rummet indenfor disse var altsaa det oprindelige Kammer. Sydvest for Kammeret laa en lang, flad Sten; det var Tærskelstenen, hvor Gangen ude fra Randen af Højen førte ind i Kammeret. Gangen selv røbede sig dels ved nogle Sten, dels ved at der kunde findes Potteskaar ad en Stribe derfra og ud til Højfoden, hvor der for øvrigt laa en stor Mængde Skaar, som jeg senere skal omtale.

Inde i Kammeret gjorde vi straks det ene Fund efter det andet, da vi begyndte at fjerne Jorden. Oldsagerne blev indmaalt og fjernet efterhaanden som Arbejdet skred frem. Paa Planen ses en stiptet Linie fra Tærskelstenen om et aflangt Omraade; det er Grænsen for et Flintlag, som fandtes nederst, efter at alle Oldsager var fjernede. Det var et tykt, fast og jævnt Lag af knust Flint, tydelig nok lagt hen i Kammeret som en tør og ren Bund, inden det blev taget i Brug.

Det er nu ejendommeligt at lægge Mærke til, at Oldsagerne er fundet lige ud til Randen af dette Lag, men næsten ingen uden for dette. Det skal forstaas saaledes, at Kammeret har været noget større, men det yderste er ødelagt, da man, uvist hvornaar, gravede ned indenom hver Sidesten for at fjerne dem. Men ind i Midten af Kammeret kom man ikke, og derfor ligger dér Gravkammerets Bund ligesaa urørt, som da Højen endnu var i Behold.

Inde i Kammeret laa de mange Oldsager spredt over det hele, som det er almindeligt i disse store Grave; de blev jo benyttet mange Gange, og en Gravgave til den Døde var vel Reglen. Men den ene Begravelse tog ikke meget Hensyn til de foregaaende; der blev gjort Plads og ryddet til Side, som det synes uden megen Pietet.

Plan over Uggværingan i Grang.

Sten = Stenlagning, S = Sten

Sk = Skær

□ = Fluktstener; ○ = Rørpæls + = Rørpæl.

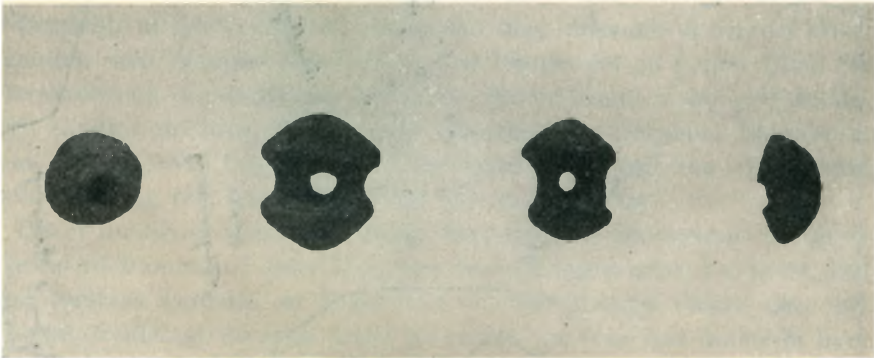

Grang. 1832
20.
Mylsted m. Bred of Stenmø.
Syd. Nr. 27, Grang Sogn.

En Del af Bunden af Gravkammeret set mod Tærskelstenen; i Forgrunden Bægeret og to Flintknive.

Af Oldsager fandtes følgende: af Flint: en lille Økse, en Dolk, 7 Tværpile, 29 Flækkeknive; af Rav: 32 Perler eller Dele deraf. Disse Perler havde forskellige Former, som Rør eller Ringe, flade Skiver, eller som Køller eller Dobbeltøkser. Desuden fandtes flere Steder Skaar af Lerkar og et næsten helt Bæger, der laa væltet om paa Siden.

Grarup, Jættestue, Ravperler.

Som nævnt fandtes udenfor Kammeret mod Syd en stor Mængde Potteskaar. Denne Ejendommelighed kendes ogsaa fra andre Fund og skal forstaas saaledes, at ogsaa disse Skaar har været inde i Kammeret som Gravgaver, men efterhaanden blev der for fuldt derinde; saa ryddede man op og fejede det hele ud gennem Gangen. Saadan ligger Skaarene ogsaa her som det allerede er nævnt. Skaarene, man finder her ude, er altsaa ældre end det, man finder inde i Gravkammeret.

Disse Skaar kan sommetider sættes sammen, og her lykkedes det virkelig at samle et lille Bæger med en stor tragtformet Hals. Foruden Kendskab til en Del andre Kar har dette »ødelagte« Kammer altsaa givet to hele Stenalderlerkar, og deraf er det ene endda et smukt Eksemplar.

Det Lerkar, der blev fundet inde i Gravkammeret er et Bæger, 9,5 cm højt, 9 cm vidt over Randen. Kun ved et ganske svagt Knæk i Profilen kan det ses, at den øverste Halvdel af Bægeret i Virkeligheden er dets Hals; over dette Knæk sidder fire, ganske smaa Ører. Lodret

Lerbæger 1.

Lerbæger 2.

ned over hvert Øre løber et Ornamentbaand med vinkelstillede Pindstik, og Fladerne imellem er ligeledes pyntet med Rækker af Pindstik, gjort i det vaade Ler. — Baade Lerkarret selv og Udsmykningen er groft og tungt Arbejde, dog ikke uden en vis djærv Virkning.

Langt smukkere er det andet Lerkar, det, der blev sammensat af Skaar, der var fejet ud af Højen. Ogsaa det er et Bæger og ligesom ved det første er det Hals det meste. Det er 11 cm højt og 10 cm vidt over Randen. Bægerets Krop er ganske lille med et skarpt Skulderknæk og helt dækket af lodrette Riller. Derover rejser sig en høj Hals; nederst er den lodret, men foroven ender den i en smukt udadbøjet Rand. En dristig og veltruffet Form. Øverst under Randen sidder et Baand af lodrette Riller begrænset af Vinkellinier.

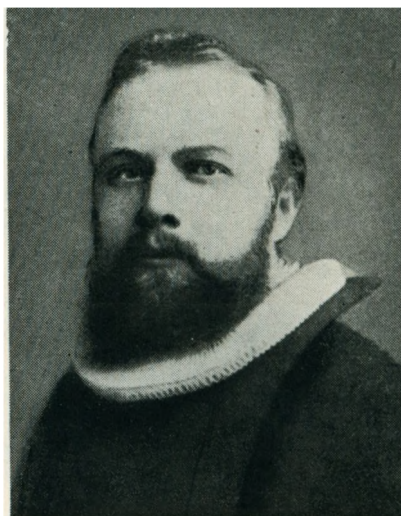
Dette smukke og karakteristiske Bæger fra denne Stilperodes Blomstring kan tidsfæstes til omkring 2000 Aar f. Kr. Det før omtalte Bæger er noget yngre; dog er Aldersforskellen næppe 100 Aar. Hvor længe dette Gravkammer har været i Brug, kan vi da ikke sige; det har varet længe nok til, at der mindst een Gang maatte ryddes ud i det. — Men i Tiden omkring og efter 2000 Aar f. Kr. F. har denne Jættestue tjent som Gravsted for en Stenalderbefolkning ved Grarup.

Skærbækpræsten.

Et Blad af Fortyskningens
Historie.

Af Dr. med. H. Lausten-Thomsen.

Chr. Johs. Jacobsen.

Johannes Jacobsen havde i Grunden fortjent en bedre Skæbne, end den, han fik. Hans Begavelse og Dygtighed løftede ham højt op over Jævnmaalet, men han blev et Offer for de fortvilede nationale Forhold i Sønderjylland. Han stillede sig i den urette Sags Tjeneste; han greb og maatte vel gribe til mere end tvivlsomme Midler. Han spillede højt Spil, tabte og gik til Grunde ved det.

Han var født 1854 i Starup ved Haderslev. Sin Ungdom har han skildret i en Roman »Zwischen zwei Meeren«, en glad og begejstret Studentertid. »Ingen havde renere og stærkere Ildhu for alt godt. Han var den smukkeste Type paa en slesvig-holstensk Student«, saadan har en af hans Kammerater og Jævnaldrende i den altysk-antisemitiske Studenterforening »A. T. V.« skildret ham for mig, »men«, tilføjede han, »ingen kunde tømme et Bæger saa festligt som han!«

Det er hele Præstens Billede; det er hans Skæbne, der er forudtegnet i de Ord.

Han blev Præst, men hans Interesse knyttedes mindst af alt til en Præsts Sognegerning. Han vilde virke i videre Kredse. Døren stod aaben for ham, da han i 1884 var bleven Præst i Skærbæk Sogn. Han var valgt til Præst derude, fordi han var fra Haderslevegn, og man troede at han havde danske Sympatier. Da en Deputation af Skærbækere var nede at tale med ham før Præstevalget, havde de hørt Melodien til »I alle de Riger og Lande« spillet i hans Hjem.

Jacobsen havde ikke været smaalig med sine Midler for at blive valgt, og smaalig blev han aldrig. Han havde store Udsyn, han skulde

nok hjælpe sit Sogn og sit Hjemstavnsland til at vinde frem i Tilslutning til den præjssiske Stat og det tyske Folk. Han var Præst, men følte sig aldrig som Menighedens Tjener. Han var først og fremmest den præjssiske Stats nidkære Embedsmand og i anden Linje Medlem af det tyske Folk.

Præstegerningen kom fra først af til at lide under denne Opfattelse. Han kom straks i et udpræget Modsætningsforhold til Sognets Tilidsmænd, især til den retlinede og stejle Kirkeældste Peter Timmermand. Hans Optagethed af offentlige, verdslige Spørgsmaal lod ham tit ligefrem forsømme sit Embede. Han var altid en betydelig Prædikant, men hans Præstegerning røgtes med Ligegyldighed eller slet ikke. Det hændte engang Jacobsen, at han i Skyndingen ved en Gudstjeneste for anden Gang døbte et Barn, han i Forvejen havde hjemmedøbt. Han blev en Forargelse i sit Sogn, men udadtil kom han til at staa i Glans af sit Ry som Tyskernes bedste Mand i det havomslyngede, genstridige Land.

Hans ledende Tanke var, at økonomisk Fremgang i Tilknytning til tysk Forretningsliv vilde være det bedste Fortyskningsmiddel. Han var foretagsom, som ingen anden Tysker har været det i det danske Sønderjylland. Paa hans Initiativ og under hans Ledelse grundlagdes Slag i Slag i Løbet af en kort Aarrække en Bank: »Kreditbank Scherrebæk«, et Badested: »Lakolk«, et Dampskibsrederi, et Kunstvæveri, et Karpeavlsselskab, et Teglværk og en Tørvefabrik, Foretagender, der tildels kunde have været fornuftige og sunde, om de var blevet ledet efter Forretningssynspunkter, men som først og fremmest nu blev stillede i Fortyskningens Tjeneste, og som derfor bar Spiren til deres Undergang i sig fra første Færd af.

Pastor Jacobsen var for ærgerrig til at vente paa at komme frem ad den lige Vej. Han søgte Tilknytning til tyske politiske Partier for at løftes frem af dem, og efter nogen Søgen havnede han hos Jødefjenderne, som han havde haft Tilknytning til fra sin Studentertid. Han var endogsaa engang opstillet af dem som Rigsdagskandidat i en nordtysk Valgkreds; — det var vist i Lippe. Han vandt Forbindelser ad den Vej, fik tegnet Andele i sine mange Foretagender, der desuden naturligvis støttedes baade med Penge og paa anden Maade af den præjssiske Stat; men det var et tveægget Sværd. Altyshed og Jødefjendskab aabnede ikke Vej til Penge, uden at de lukkede andre Veje, og baade Banken i Skærbæk og Badestedet i Lakolk kunde nok trænge til Støtte, for ikke at tale om alle Præstens andre Forretninger.

Da »Kreditbank Scherrebeck« var bleven oprettet, var Jacobsen gaaet fra Dør til Dør for at faa tegnet Andele, og mange Skærbæk-Købmænd og -Haandværkere var gaaet med til den; det var nok værd at have en stedlig Bank, og det var der ingen Politik i. Saa gjorde det ikke

saa meget, de færreste lagde vel Mærke til det, at der ikke var sat nogen Grænse for, hvor meget man garanterede for ved at tegne en Andel. Bankens Ledelse var flink og imødekommende, den krævede ikke saa stor Sikkerhed for Udlaan som de øvrige Banker i Nordslesvig, især om det var tyske Nybyggere, den laante til. Dem drog der mange af til Skærbækne, og Jacobsens mange Foretagender gav Plads for megen Arbejdskraft. De begyndte at virke efter Ønske som Fortrykningsmidler.

Paa Rømø drog Badestedet om Sommeren Badegæster til fra hele Tyskland. Det fik Navn efter Lakolk, der paa Meiers gamle Kort angives at have ligget Vest for Øen. »Naar Ebben er særlig dyb,« skrev Jacobsen, »ser man Spor af Ruinerne i denne af Havet opslugte Landsby, omtrent en halv Mil fra Klitterne paa en opdykkende Sandbanke.« Der var den dejligste, hvide Strand, der var alle Betingelser for et fremvoksende Vesterhavsbad; der blev lagt en Sporvognsline tværs over Øen, bygget Kurhus og store Hoteller og rundt om dem fyrretyve Blokhuse. Alt blev udstyret rigt og solidt. Der var Penge at tjene baade paa Rømø og i Skærbæk Der gik daglig Damper derover, »Røm« hed den; men »Vandloppen« kaldtes den spottende. Der var regelmæssig Forbindelse fra Rømø til Sild, og rundt om i tyske Blade kunde man læse om Jagt paa Sæler og Fiskeri fra det »jøderene«, altskyld Badested Lakolk.

Ogsaa Præstens andre Foretagender syntes at lykkes: Dampteglværkets Skorsten i Frifelt sendte sin Røg højt op over Landet, der lavedes gode, tyske Tørv i Gaansager Mose, der gik Ry af Skærbæk Tæpper — der var ikke mange, der havde Mistanke om, at en Del af dem slet ikke blev lavet i Skærbæk — Præsten flød opad paa en Bølge af Tillid, opad mod Lykkens gyldne og tyske Sol.

Der kunde være Modstand hjemme i Sognet. Han havde aabne Modstandere i Kirkeforstanderskabet. Folk, der ikke var tilfreds med hans Forkyndelse, samlede sig 1899 om en Frimenighed i Skærbæk. Der optraadte nye, unge danske Førere, der tog haardere paa Præsten og hans Værk, end han var vant til; men meget havde han naaet.

Ved Midsommerstid 1900 lod Pastor Jacobsen holde Fest paa Lakolk med Blus ved Stranden. Præstens gode Ven, Red. Thamsen i Tønder, skrev:

»Et ejendommeligt Trylleri greb Sjælen: Havets Brusen, Midsommerbaalets blussende Luer, som højt flammende slog op mod den mørke, skydækkede Himmel, og i Baalets Skær Pastor Jacobsen, som holdt en pragtfuld, af oprindelig Edda-Kraft og stolt Germanisme fyldt Prædiken til Havet. Dertil Tonerne af patriotiske Melodier. Sandelig, det var en smuk og stemningsrig Fest, fuld af dybt gribende Virkning! Senere holdtes der kraftige Taler i »Kejserhalle«. Pastor Jacobsens

oratoriske Mesterskab var af tændende Virkning. Bankdirektør Lassen talte djærve Ord, maalbevidst og energisk, om Situationen og Tyskhedens Kulturopgaver i Nordslesvig. Og Glassene klang«.

Det var ved den Tid, at der var Tale om at gøre Skærbækpræsten til Slesvigs Biskop; men det blev dog hans Kaldsfæller for groft, de protesterede, og det blev ved Planerne.

Jacobsen var i saa høj Grad kommet i Forgrunden ved sit Fortykningsarbejde, som Taler ved Knivbjergfester, som Leder af alle de mange økonomiske Foretagender i Vestslesvig, at det kunde synes en Selvfølge, at han til Rigsdagsvalget 8. Marts 1902 blev Tyskernes Kandidat i første Valgkreds. Han var »den mest velskikkede og populære« Mand, og han lagde ikke Fingrene imellem i Valgkampen. Han opnaede 4539 Stemmer mod Jessens 10,058 og Socialisten Mahlkes 487 Stemmer. I Skærbæk By faldt der kun 93 Stemmer paa Redaktør Jessen imod 124 paa Pastor Jacobsen.

Jacobsen stod tilsyneladende paa Højdepunktet, i Virkeligheden var det allerede begyndt at gaa ned ad Bakke med ham. Hans Anseelse hjemme i Sognet var borte. Dets Drikkebrødre var gode Kammerater og »dus« med »Johannes«. Da der i 1901 blev nedlagt Grundsten til et nyt Posthus i Skærbæk, lod Præsten sin Datter Helene fremsige et Digt om »Rederiet uden Skibe, Badestedet uden Vand, Banken uden Penge og Teglværket uden Ler.« Der lurede Alvor bag denne Skæmt.

Ved Valget i 1903 fandtes Pastor Jacobsen ikke mere værdig til at opstilles som Rigsdagskandidat. I Skærbæk var der den Gang 123 danske Stemmer mod 101 tyske. Strømmen var vendt, Pastor Jacobsens Indflydelse i Aftagende.

I Virkeligheden var det et Sammenbrud. Bankens Regnskab viste 31. Decbr. 1900 en Nettofortjeneste paa 11.000 Mark og et Aar senere paa 7000 Mark; men i 1902 var det forvandlet til et Underskud paa lige ved 370,000 Mark. Nybyggerne, der blev draget til af Bankens mange Ejendomme, begyndte atter at søge Syd paa. »Resten til Præsten«, skrev en af dem med Kridt paa Døren, da han rejste fra det forfaldne Hus. I April 1903 blev Væveskolen erklæret fallit; kort derefter fulgte Præstens egen Konkurs med 700,000 Mark Passiver. Saa led Badestedet Lakolk samme Skæbne; dets Aktiver og Passiver var ikke lette at gøre op. Der var ved et Uheld opstaaet en Ildebrand inde i Pengeskabet, og Regnskabsbøgerne var brændt op.

Der var et stort Røre i Skærbæk, Tyskerne sværtede hinanden efter bedste Evne, og det lykkedes grundigt. Pastor Jacobsen søgte at rense sig i en Bog: »Magt gaar fremfor Ret«. Det lykkedes ham kun at drage endnu flere af Tyskerne med ind i Sammenbruddet.

Han selv blev i Juli 1903 suspenderet og 18. August 1904 af Konsistorium i Kiel afsat uden Pension fra sit Embede som Sognepræst i

Skærbæk. Det var personlige Forhold fra hans bevægede Privatliv, der fældede ham.

Hans Rolle i Sønderjylland var udspillet. Han rystede sit Fødelands Støv af sine Fødder og blev Frimenighedspræst for en evangelisk, tysk Menighed i italienske Omgivelser i Arco i Syd-Tyrol. Der har han saa arbejdet videre for Tyskheden. En enkelt Gang kort før Krigen kom han en Dags Tid til Skærbæk, medtaget og ældet. Da Krigen naaede Tyrol, blev han fordrevet fra sin Menighed, flakkede om i Tyskland og var nok en Tid lang i Tønder; men man hørte ikke mere til ham. Hans ældste Søn faldt som tysk Soldat. Selv døde han Januar 1919 efter at have oplevet alle sine Idealers Sammenbrud.

Da hans Søn og Datter i Februar 1920 kom til Afstemning i Skærbæk, fandt de en dem fremmed By, der var klædt i Danebrog. Det tyske Flertal var forlængst borte; færre end et halvt hundrede bosiddende Mennesker i Skærbæk stemte Tysk.

Præstens Værk var udslettet.

Naar man endnu i Skærbæk mindes Johannes Jacobsen og taler om den en Gang saa mægtige og glade Præst, sker det med et Smil og et Skuldertræk og med Stolthed over, at hans Gerning ikke mere kan ses.

Men nægtes kan det ikke, at der i Skærbækpræsten var rige Evner og Muligheder. En god Sag vilde uden Tvivl have gjort en bedre Mand ud af ham.

Kolonisterne i Tønder Amt.

Kong Frederik 5's Forsøg med Opdyrkingen af Heden.

Af W. Christiansen, Jejsing.

Om Formiddagen den 12. Oktober i Aaret 1762 bevægede der sig et anseligt Vogntog fra Flensborg i nordvestlig Retning med Kravlund som det foreløbige Maal.

Her gjordes der Holdt, og tilsagte Vogne fra Medelby, Stedesand, Ladelund, Burkal, Bylderup, Tinglev, Rabsted, Højst, Bjolderup og Uge viderebefordrede Transporten til nævnte Sogne.

Det var 157 Familier bestaaende af 549 Personer af de fra Sydtyskland indkaldte Kolonister, som var udset til at skulle paabegynde et Opdyrkningsarbejde af Hedearealerne i Tønder Amt, og som nu var undervejs til de Kvarterer, hvor de midlertidigt skulde underbringes.

Hen paa Eftersommeren havde man paa Foranledning af Rentekammeret udvalgt de Pladser, »som Undersaatterne kunde undvære«, og som man derfor agtede at stille til Raadighed for disse Nybyggere.

Af en Fortegnelse fremgaar det, at man havde bestemt at anlægge 42 Pladser i Tinglev Sogn, 24 i Burkal, 9 i Bylderup, 7 i Rabsted, 3 i Hostrup, 3 i Emmerlev (V. Gammelby), 1 i Hjerpsted, 2 i Skast, 23 i Abild, 3 i Tønder Landsogn og desuden 117 i forskellige Sogne i Kærherred, som paa denne Tid hørte med til Tønder Amt.

Utvivlsomt er der ved Ankomsten gaaet et Lettelsessuk hen over Kolonisterne ved nu endelig at staa ved deres Bestemmelsessted. De var undsluppet deres hærgede Hjemland, hvor Krigen paa sjette Aar gennem Brand, Rovtogter og andre Ødelæggelser havde sat sine Spor, og heri maa vi se en af Aarsagerne til, at de drog herop. Og ikke mindst har de fortunlede Mødre, der under den flere Ugers lange Rejse har maatte berolige de bieløse og forkomne Børn, været fyldt af Glæde, for det har selvsagt ikke været et lille Forraad af Taalmodighed, der havde maattet til, hvor 5, 6 ja, endda 7 Børn har klamret sig til dem.

Men til Gengæld har Synet af denne mellemslesvigske Slette med Vindens frie Sus hen over Lyngfladerne, hvor intet Hus, intet Hegn bød Læ, virket forstemmende paa dem, og i Tankerne har de sikkert

draget en Sammenligning med Naturforholdene i deres Hjemstavn i Württemberg, Hessen og Pfalz, »en Egn med Tysklands lykkeligste Klima, hvor selv Olietræet og Laurbærtræet kan taale den frie Luft, hvor Vinranken modner sine Druer, hvor Majs er en almindelig Markfrugt, og hvor man efter Vinterkornet endnu samme Aar kan høste en Afgrøde af Roer.«

Men de stod med gyldne Løfter. De anede jo endnu ikke, at disse saa lidt skulde komme til at svare til Virkeligheden.

Gennem et Opraab i en Frankfurt Avis i April 1759 og senere gennem trykte Plakater var deres Opmærksomhed blevet henledt paa det Opdyrkningsarbejde, der var paatænkt i Danmark, og der stilledes følgende i Udsigt: de kunde faa Segl og Brev paa saa megen Jord, de formaede at opdyrke, de skulde faa tyve Aars Frihed for samtlige Afgifter, der skulde tildeles dem i Rejsepenge 100 Gylden for en Mand og en Kone og tyve Gylden for et Barn over tolv Aar, de skulde nyde Døgpenge: en Mand 15 Kreuzer, en Kone 10 og et Barn 5 Kreuzer, indtil de selv vilde være i Stand til at høste Afgrøde, og endelig vilde der blive opført et Beboelseshus med Lade og Stald samt anskaffet Træk- og andet Kvæg«.

Tilbudet var meget fristende, og sikkert har de mundtlige Løfter været endnu gunstigere. En Kolonist, som naaede hertil, udtalte i hvert Fald, at der var lovet dem Kløver til Knæerne; han føjede skuffet til »men vi fandt kun Lyng til Bukselinningen«.

Anmeldelsen skete til Legationsraad Johann Friedrich Moritz, der var Sjælen i dette Hvervningsarbejde, og som paa forskellige Maader havde bistaet Regeringen med Raad. Men Foretagendet synes for ham mere at være drevet af pekuniær Interesse (han fik en Louisdor for hver Person) end af rent menneskelige Følelser, der tog behørigt Hensyn saavel til den enkelte som til Statens Vel.

Tilstrømningen blev større end Behovet. Efter at man havde faaet anbragt de første Transporter — ialt 265 Familier med 961 Personer paa Randbøl- og Alheden, maatte der foreløbig standses.

»For Guds Skyld« udtaler en af Kommissionens Medlemmer, da han erfarer, at der stadig er flere paa Vej herop, »lad dem ej komme til Jylland. De 250 Familier, her er, giver os Dag og Nat saadant Arbejde, at vi fast med Skriveri og Rejser er ganske udslæbte«.

Saa henledes Opmærksomheden paa den uopdyrkede, uudskiftede Del af den slesvigske Hede, og her skulde der begyndes i Amterne Flensborg og Gottorp.

Det blev en Dr. Erichsen fra Halle, en forhutlet Person, der en Tidlang havde været Fysikus i Bergen og der gjort et mislykket Forsøg med Oprettelsen af en Fabrik, der skulde udvinde Salpeter af Tang og raadne Fisk, og som nu gav det Udseende af at have Kendskab til

Hedens Karakter, der fik paalagt at udfinde egnede Pladser i Hertugdømmet.

Hans Forslag gik ud paa at faa oprettet over 4000 nye Brug, deriblandt 100 paa Heden omkring Egebæk-Broderup og desuden en Snes Stykker ved Gram og Bevtoft.

Planen fulgtes dog ikke, og der udarbejdedes senere en ny for Tønder Amts Vedkommende.

Den stedlige Befolkning saa allerede paa Forhaand med Uvilje paa disse fremmede Elementer, og disse Ord, der findes vedføjet Indkvarteringslisten fra Medelby, kan sikkert staa som det almene Syn: »Vi ser helst, at Kolonisterne bliver helt borte herfra, og at vi ikke faar en eneste af dette Folkefærd hertil«.*)

Og Samkvemmet kom ikke til at virke mildnende. Det viste sig nemlig ret hurtigt, at der var adskillige urolige Hoveder iblandt. I Marts 1763 beordres der foretaget en Udsondring, fordi der fandtes »unyttige og ubrugelige Folk: Vinkelskrivere, Parykmagere, Møllere, Uldkræmmere, bedagede Enker og lignende ledige Kvindepersoner, skrøbelige og forarmede, berygtede paa Grund af Dovnskab og Opsætsighed, ja, kort og godt mange, som er ganske uskikkede til Landbruget, og som derfor kun vil ødelægge Hans Majestæts allerhøjeste Hensigt med Kolonisationsarbejdet«.*)

Der stilles dem i Udsigt enten at modtage fri Tilbagerejse eller ogsaa at bosætte sig anden Steds i Landet, og der skal endda ydes dem Kongens Beskyttelse.

Mange søgte vel atter hjem, andre udvandrede til Rusland, hvor de fik Bosættelse i den tyske Koloni Sarepta ved Volgamundingen.

Resultatet blev derefter, at der i det nuværende Tønder Amt oprettedes følgende Kolonier: *Frederiksgave* med 4 Brug i Sølsted, 1 i Vennemose, 2 i Travsted og 1 i Emmerske —

Julianeborg med 1 i Solderup, 2 i Frestrup, 1 i Lendemark, 1 i Bylderup, 1 i Horns og 2 i Hynding —

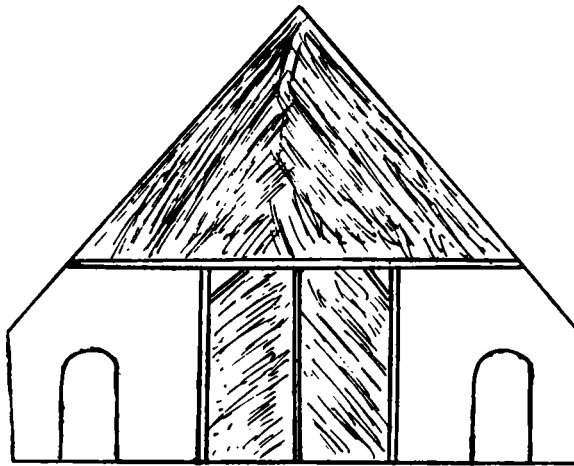
Kristianshaab med 1 i Lund, 2 i Rends, 5 i Jyndevad, 1 i Burkal, 1 i Stemmilt og 1 i Stade og endelig *Sofiedal* med 20 i Egebæk-Broderup.

Bebyggelserne opkaldtes efter Medlemmer af det kongelige Hof: Frederik den Femte, Juliane Marie (Kongens anden Dronning) Kristian (Kongens ældste Søn) og Sofie (Kongens Moder eller Datter).

Der udbetaltes Kolonisterne, efter at de ved deres Ankomst havde aflagt Hyldingseden, i Dagpenge 6 Skilling til en Mand, 4 til en Kvinde og 2 Skilling til et Barn, men da Husene endnu ikke var opførte, ja, end ikke Byggematerialet hentet, maatte adskillige den første Sommer tage Bolig i opkastede Jordhytter.

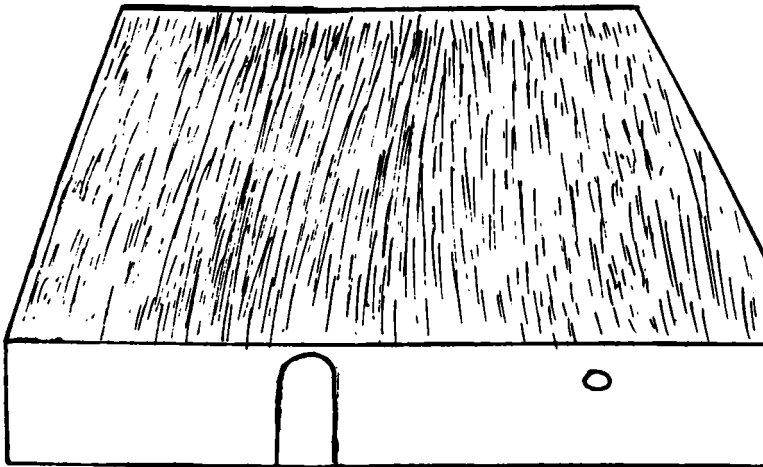
*) Landsarkivet i Aabenraa (Tønder Amtsstue Arkiv).

Gavl.

Husene, som saa efterhaanden byggedes, adskilte sig saavel i det Indre som i det Ydre fra den lokale Type. De fik en Længde paa 42 og en Bredde paa 30 Fod. To Fag a 7 Fod afsattes til Stue og Kamre, medens der i de øvrige fire Fag indrettedes Stald og Lø. Gavlen fik en stor Port med en mindre Dør ved hver Side, og Langsiden fik ligeledes een Dør. (Se Tegninger).

Langside.

Og efter Anvisning fra Dr. Erichsen og Kolonisternes eget Ønske blev der ikke anbragt en Skorsten, men derimod en hvælvet Kamin efter holstensk Art. Erfaringen havde nemlig vist, at Røgen konserverede Tømmeret og tørrede Foderet.

Hvert Brug fik et Jordtilliggende paa omkring tyve Tønder Land, og Fæstebrevet havde følgende Ordlyd:

»I min allernaadigste Arvekonges, Hans Kongelige Majestæts Navn, overdrager jeg, Amtmand over Tønder Amt, Friedrich Wilhelm von Holstein, Ridder, Kolonisten N. N. det som Nr. ? anførte Hus med tilliggende Jord i Arvefæste til følgende Betingelser:

1. Hans Kongelige Majestæt har af sær Naade paa egen Bekostning ladet bygge Huset, tillige ladet anskaffe Besætning og Redskaber bestaaende af to Heste, een Ko, to Faar, een Plov og een Harve og skænket alt dette til Kolonisten til dennes og Efterfølgers Brug paa Stedet.
2. Modtageren og hans Efterkommere skal i 20 Aar fra Dagen for Tiltrædelsen i det færdige Hus være fritaget for Skatter, af hvad Art de maatte være, lige som fra alle Udskrivninger til Militærtjeneste og militær Indkvartering.
3. Dør Indehaveren, træder Børnene eller Slægtninger efter Lovens Forskrifter i hans Sted og faar et nyt Fæstebrev.
4. Skulde Indehaveren endnu efter 20 Aars Forløb have nogen yderligere Frihed nødvendig, da kan han haabe at blive benaadet hermed.
5. Han maa søge at forbedre sin Jord med yderst Omhu og herunder rette sig efter sine Foresattes Anordninger, ligesom ogsaa holde Huset i beboelig Stand og i det hele taget opføre sig saadan, som det sig hør og bør en flittig og lydig Undersaat, og som man kan forlange det efter den overordentlige Naade, han nyder fra sin Konge.
6. I Særdeleshed er det under Tab af dette Fæste forbudt ham uden særlig skriftlig Tilladelse at bortgive noget af den ham overdragne Ejendom eller belaste den med Gæld.
7. Nærværende Fæstebrev, det første, tilstilles skadesløst paa ustemplet Papir. De efterfølgende vil blive tildelt fra Amtshuset.« —

Men der vankede ingen Guldhøst paa denne karrige Jord. Mangel paa Læ, paa Gødning og Engdrag foraarsagede en slet Afgrøde, saa Aarene bragte Trængsler og Savn.

Vi kan fyldes med en vis Medynk over deres trange Skæbne. Pastor Cramer har i sin Bog om Alheden og dens Kolonier udtrykt det med følgende smukke Ord: »Her var ingen oplivende Natur, ingen venlige Boliger, ingen Frænder og Venner, som bød de trætte Vandrende et hjerteligt Velkommen. Fortvivlede stirrede de paa det aldrig før anede endeløse Lynghav og rejste deres Lynghytter saa nær sammen som muligt; thi fælles Trængsler og Savn, fælles Sprog og fælles Længsler bandt dem til hverandre og adskilte dem fra de fjernere boende Danske, der med Forundring betragtede dette fremmede Folk, som kunde leve af Kartofler og skulde bo der, hvor det var en afgjort Sag, at ingen kunde bygge og leve.«

Det vil dog næppe være ret at hævde, at de indførte Kartofler til

Landet. Den kendtes før. Allerede den første Vinter modtog en Kolonist i Sofiedal fire Tønder. Men de har fremmet dens Udbredelse, og Kartofflen har nok udgjort Hovedbestanddelen af deres daglige Føde.

Deres Spiseseddel har sikkert haft samme Udseende som hos deres Landsmænd paa den jyske Hede, om hvilke det er sagt, at de for at faa Variation i Kosten spiste Kartoffler om Morgen, Jordæbler om Middagen og Poteter om Aftenen.

Men den gav dem alligevel ikke de fornødne Kræfter til deres Arbejde. Staten maatte stadig træde hjælpende til for at lindre deres Kaar, og den gav dem ikke alene Saasæd og Brændsel, men den ordnede ogsaa de kirkelige Forhold. I Abild Sogn skulde Præsten enkelte Hverdage holde tyske Gudstjenester og i Burkal hver tredie Søndag.

Disse Bestemmelser fik dog næppe nogen Betydning, efter som de fleste Kolonister drog bort og overlod deres Ejendom til hjemlige Folk.

Hele Kolonisationen gav et magert Udbytte og bragte ikke stort andet end Skuffelser saavel for de indkaldte som for Staten.

Planens slette Forberedelse, de samvittighedsløse Medarbejdere samt Valget af disse sydtyske Bønder, hvoraf en stor Del var landbrugsukyndige, var samvirkende Faktorer, der bidrog til at den blev et mislykket Foretagende, lig mange af de Foranstaltninger, der iværksattes i Merkantilismens Tidsalder.

Den vilde utvivlsomt have faaet et langt heldigere Forløb, om Idéen var blevet født et Par Aartier senere; da kunde man have taget Mergelen som Forbundsfælle.

— — —

De gamle Kolonisthuse er borte — kun et Faatal staar endnu i ændret Skikkelse; men paa Egnen lever stadig Efterkommere af de Familier, der hin Oktoberdag holdt deres Indtog i Tønder Amt, og som ikke lod sig skræmme af Modgang og Fortrædeligheder, men som med en Indsats af Flid og Nøjsomhed, Udholdenhed og Troskab tog Kampen op med den genstridige Lyng — og til sidst vandt Sejr.

Et Kursus i Arkivbenyttelse

holdes i Åbenrå fra 5. — 7. Januar 1942. Der kan kun være 10 Deltagere. Selve Kursus er gratis, men Deltagerne må selv sørge for Ophold o. s. v. Deltagelse kan meldes til Arkivar Hvidtfeldt i Åbenrå, der har lovet at være dets Leder.

Adda

Korsetterne virker slankende,
sitter eminent og er beha-
gelige i Brug.

Klicheer
HAMMERSCHMIDT

København

AARHUS

Aalborg

absolut

ABSALON

naar Forsikring skal tegnes [#]

TUXHAM RAAOLIEMOTORER
ER DE BEDSTE

TUXHAM A/S MASKINFABRIK KØBENHAVN — VALBY

Drik Køsters Bitter

Trifoliums Frø

M. Jørgensen, Frøavl & Frøhandel
Grejsdalen A/S. Vejle.

KURANSTALTEM
Gl. Skovridergaard
V. STARCKE
OVERLÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG ^N
FORLANG
PROSPEKT
Tlf. 514
515

VEJLE STØBEGODS

C. M. Hess' Fabrikker A/S

Kjøbenhavns Maskinistkskole.

Statsanerkendt Læreanstalt.

Kursus til Maskinisteksaminer, Elektro-
installatørprøven for Maskinister, Mo-
torpasserprøven, Kedelpasserprøven,
Den kommunale Elektroinstallatørprø-
ve. Program tilsendes, og alle Oplys-
ninger gives ved Henvendelse til Sko-
lens Kontor,

Nørrebrogade 5, København
daglig 18-20 (Lørdag undt.)

Sct. Nicolauskilde

Brøndanstalt

Aktieselskabet

Handels- og Landbrugsbanken

Silkeborg

Telf. 1024 (4 Linier)

Rose-Jensen

Murermester- og
Entreprenørforretning
Randers

Jørgen Storm

Kolonial en gros
og Æggesport

Hjørring

Maalerfabriken **METRO** - Aarhus - Danmark

Manometre, Termometre m. m.

A/S **Brødrene Bendtzen**
(Aalborg Trælasthandel)
Aalborg

Chr. Meyer
Drengekonfektionsfabrik
Rosensgade 14-20 AARHUS

Støt
de sønderjydske Indsamlinger!

Landbosparekassen i Aarhus
Kontortid 10 - 4. Telefon 367.
Filialer i Hinnerup, Hjortshøj, Løgten, Kolt og Trige.

Otto Heerfordt A/s, Hjørring
Hjørring Halmvarefabrik
Halmbaad - Flaskehylstre - Hø - Halm - Hakkelse
Telefon 1000

^{A/s} **Chr. H. Nielsen jun., Hjørring**
— Forretningen grundlagt 1874 —
Korn - Foderstoffer - Kunstgødning - Kul m. m.

H. Rasmussen & Co.
Aktieselskab
Frederiksgade 37-39. Telf. 59.
Odense.
Jernstøberier.

Grand Hotel
Vejle

A/S Otto Jakobsen
Kolonial en gros
Hjørring

Aktieselskabet
Th. Springborg
Aalborg

BLIV MEDLEM AF
Dansk Handels- og
Kontormedhjælperforbund
Afdelinger i alle Byer.

**Dansk
Textil
Arbejder
Forbund**

Reserveret.

A. S. F.

Sønderjydsk Teglundstri

Nordre Fasanvej 217 - København N.

Telf. C. 4520 - Tage 1700 - Tage 1717

Facadesten, flammede Sten, Tagsten, Drænrør
Alle Bygningsartikler

Forlang **Gulvtæpper**

fra

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY

Højer

De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab

Tlf. 644. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6444.

Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

Graasten
Teglværk

GRAASTEN

Restaurant

Bryggergaarden - Odense

Byens bedste Spisested

Stet

de sønderjydske
Indsamlinger.

S.K.H.

Skal man til og fra

Sønderjylland

benytter man

Sydfynske Jernbaner

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol.
Antager Frøavlere

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup { 13
18

Aktieselskabet

Dampmøllen Victoria

Odense

Rio Radiatorer

Ribe Centralvarme-
Komfurer

Ribe Centralvarme-Kamin

Ribe Kakkelovne

Ribe Kaminer

Eriksen & Christensen

Aktieselskab

Korn og Foderstoffer

Esbjerg

A/S Ribe Jernstøberi

Ribe Telf. 261 (2 Linjer)
Grundlagt 1848

Poul Pedersen

Landsretssagfører

Vejle

Ja - men
Jama's Kaffe
smager bedst

Frøktbrændt paa egne moderne Brønderier.

Carl Schepier, Købn. Etbl. 1886.

Egen Import

AKTIESELSKABET
RANDERS REBSLAAERI
RANDERS

Haslev Gymnasium - *Kostskole for Dreng*

Eksamensret til Mellemkole-, Real- og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Henvendelse til

Peter Kæstel, Rektor. Haslev.

A/S ALFRED BENZON

Halmtorvet 29. Central 194.

KØBENHAVN V.

Støt dansk Industri

A/S Allerups nye Maskinfabrik

Odense

Kedler, Jernkonstruktioner.

Oscar Christensen

Kolonial en gros

Kolding — Varde — Haderslev — Aabenraa

BRUUN & SØRENSEN A/S

Kgl. Hofleverandør
grundlagt 1893

INGENIØRFORRETNING

Varme - Sanitet - Gas - Vand - Elektricitet

AARHUS

Kannikegade 18

Tlf. Nr. 4362 - 4363 - 4364

KØBENHAVN

Niels Ebbesenvej 20

Tlf. C. 5036

Køb dansk Arbejde!

Aktieselskabet

Glud og Marstrands Fabriker

Uplandsgade 20

DANIA

GASAPPARATER

OG GASOVNE

Mest besparende Fabrikat

Gymnastikhøjskolen

i Ollerup

Højskole for Mænd fra 3. Novbr. til 30. Marts med Lederuddannelse i Gymnastik, Svømning, Idræt, Boldspil og Ridning. Skoleplan med Oplysninger - ogsaa om Amtsundestøttelse og Hjælp fra Elevforeningen - ved

NIELS BUKH

Ladelund Landbrugs- og Mælkeriskole,

Brørup St.

5 Mdr. Landbrugskursus Nov.-Marts
9 — do. Novbr.-Juli
8 — Mælkerikursus Sept.-April
Uddannelse af Kontrolassistenter.
J. C. Overgaard.

ALS Husholdningsskole SØNDERBORG

5 Mdr.s Kursus fra 4. Novbr. og 4. Maj Grundig praktisk og teoretisk Undervisning i al Husholdning, Stuepige-gerning, Syning, Vævning og Havebrug. Understøttelse kan søges. Specielle Vævekursus paa 1-10 Maaneder paa gode Betingelser.

Tlf. 970 y

Johanne Hansen.

Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 — Vinterskole.
Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krugh.

Forlang

Mogensen & Dessau's

Vaskestoffer, Hvidevarer, Sengartikler, Floneller hos Deres Manufakturhandler.

Garanteret sol- og vaskeægte Farver.

Bemærk det plomberede Garantimærke. Vælg det bedste -- det gør vi.